

חמש מגילות

עם
תרגום ופירוש רס"ג

חמש מגילות

שיר השירים, רות, קהלת, אסתר, איכה

עם

פירושים עתיקים היוצאים לאור פעם ראשונה על פי כתבי יד
בצירוף מבואות הערות והארות

מאת

יוסף בכה"ר דוד קאפח

מכון
משנת
הרמב"ם

מכון מש"ה - לחקר משנת הרמב"ם

פתח דברי

מודה אני לפניך ה' אלהי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש, ולא שמת חלקי מיושבי קרנות. שאני משכים והם משכימים, אני משכים לדברי תורה, והם משכימים לדברים בטלים. אני עמל והם עמלים, אני עמל ומקבל שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים, אני רץ לחיי העולם הבא, והם רצים לבאר שחת, שני' ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם, ואני אבטח בכך.

ברוך ה' אשר לא עזב חסדו מעמנו ויעזרנו עד הלום, כן יהי ה' אלהינו עמנו לעזרנו לסעדנו ולתמכנו בכל מעשה ידינו לבצע את כל אשר עם לבבנו, ולהוציא לפועל כל מחשבותינו לטובה, ינהלנו על מי מנוחות, מנוחת הלב ומנוחת הנפש, ותהיה מטרתנו שלמה לפניו.

*

תורה מפוארה בכלי מפואר מגישים אנו גם הפעם לפני חברי אגודתינו ולפני כל חובבי תורת קדמונינו. זהו הספר החמישי בסדרת הספרים שיצאו לאור על ידי אגודתינו „האגודה להצלת גנזי תימן“ מאז הוסדה. כבר בשנת תשי״ד יצא לאור ספר „בסתאן אלעקול“ — גן השכלים, שמחברו ר' נתנאל בירב פיומי, אביו של ר' יעקב אשר אליו שלח הרמב״ם את אגרתו הידועה אגרת תימן. בשנת תשי״ז י״ל מדרש „נור אלצ'לאם“ — מאור האפלה, לר' נתנאל בן ישעיה משנת ה'פ״ט ליצירה. בשנת תשי״ט י״ל אגדת אדפסחא, נוסח תימן עם ארבעה מפרשים מחכמי יהדות תימן. ובשנת תש״כ הרי״ף למסכת חולין, בצירוף פירוש לאחד מחכמי תימן הקדמונים מהמאה התשיעית לאלף החמישי. וזהו בעזר ה' וסעדו הספר השלשה עשר שתרגמתי, כתבתי, וההדרתי.

והן זה עתה כללנו כמה ספרים יחד לתועלת הרבים, ולזכר קדמונינו נוחם עדין. אשר כולם היו עד כה גנוזים וטמונים בכתבי יד באוספים שונים. ובעמל רב כנסנום אחד מפה ואחד משם, מארבע רוחות העולם. כי זה רבות בשנים כמהה נפשי להוציא לאור עולם את כל התנ״ך מנוקד ומוטעם ע״פ „התיגאן“ בצירוף כל מה שיש בידינו מפירושי קדמונינו אשר טרם ראו אור הדפוס. וזה יצא ראשונה.

תחלה עלה במחשבה לספח לספר זה גם את ליקוטי מהר״ר יהודה גופאן זצ״ל לחמש מגילות, וכן את ליקוטי רבה של יהדות תימן בדור שלפנינו מהר״ר חיים קרח זצ״ל לחמש המגילות, אך קובץ זה רחב ונסב עד למעלה מכפי שחשבנו, ולמעלה מכחותינו הכספיים, אשר עד כה הגענו במאמצים עצומים, נוסף על כך הקובץ כבר די גדול ואי אפשר לספח אליו ליקוטי שני המאורות האלה שיש בהם לבדם כדי קובץ חשוב של למעלה מעשרים גליונות דפוס, לכך הוחלט מחוסר ברירה לדחות לעת עתה את הדפסתם, ובעז״ה נדפיסם בקובץ מיוחד שיהיה מעין ח״ב לקובץ זה, תקותינו שבינתיים יתגלו לנו עוד פנינים מדברי קדמונינו ונספחם אז לאותו קובץ. ולעת עתה עד פה נבוא ולא נוסף.

צלום מכ"י זה במכון לכ"י שעל יד משרד החנוך והתרבות והנני מודה לידידי ד"ר נ. אלוני שלא מנע ממני שום ספר מספרי המכון.

שנים בפיו עתה דשנא ייס טי דהוא ראש חדש תמוז שנת ה'תק"ה שפ' לטטרי במזרח ארצנו יהא עמי טוב
 על מדיה יחזיקנה סג'יה חברה ס' דיידי יוסף ב' דידי י' בית אג'עמוע הכותם יזכהו להגותו ולחזקו בענינו
 ולהכין מעשיו ויקיים עליו מעדא שכחוב לא ימוש ספר התורה הזה משך והמתכו יומשו וכלה שכי אה'ת'דות
 ש"ד ועוד יקיים עליו יב'ס'ך א' יחד ו' ישא חנפ'ך

השלישי חסר בסופו דף אחד כך שאין תאריך אך נראה לי שנכתב בסוף המאה השלישית לאלף הששי, ספר זה כולל שלש המגלות שיר השירים רות וקהלת, כן מצורפת בסופו מגלת אנטיוכוס, וכולם עם תרגום רס"ג.

לפירוש המיוחס לרס"ג

הפירוש העתיק ביותר בין הפירושים המובאים כאן הוא הפירוש המדרשי אליגורי המיוחס לרס"ג, וכבר נחלקו בו רבים, שי"ר סובר שהוא לרס"ג, אבל פוזננסקי, בכר, ודוקס, סוברים שאינו לרס"ג. ואם כי יש לפקפק בקדמות כולו הרי לכל הפחות באופן חלקי הוא העתיק ביותר. אני כשלעצמי מניח שפירוש זה ביסודו חבורו של הרס"ג הוא ומתחת ידו יצא. אמנם יתכן שעוד בצעירותו ובימי עלומיו כתבו. נאמנת בעיני עדותו של כותב הספר שברשותי שנכתב בשנת ה'קט"ז ליצירה, שפתח "פירוש שיר השירים לרבינו סעדיה אלפיומי גאון ראש ישיבת יעקב, זכרו לברכה ולתחיה בן מוריני ורבינו יוסף רי"ת". אשר אין לי ספק בכך שהעתיקו מכתב יד עתיק, והעד לכך הנוסחאות השונות מן המקובל בידינו כיום ושאותם הצגתי להלן בסוף הספר, אם כן אפוא ספר שלפני הועתק לפני שש מאות ושש שנים, אם נניח שהספר שהיה לפני המעתיק היה בן ארבע מאות שנה, תתקבל ההנחה שהועתק מספר שנכתב בימי רס"ג עצמו.

נוסף על כך יש בפירוש זה מסורות קבלות ודעות שיש להם מקבילות בשאר ספרי רס"ג כגון האגדה על "ארמילוס", ואופן התגלות משיח בן יוסף ובן דוד שהובאו כאן בפרק ז בארוכה, ומרבית הראיות שהובאו כאן על המאורעות השונים הובאו בספרו האמונות ודעות מאמר ח (ורמוז בתרגום יב"ע לישעיה יא ד. וראה גם תרגום יונתן דברים לג ג). וכן בכל מקום מתרגם את המספרים שבמקרא שענינם "הרבה" "כמה" כשטתו בכל מקום בפירושו. ועוד כיוצא באלה רבים שאין צורך לפרטם כאן.

נכון הדבר שיש כאן שנים רבים בפירושי מלים ובתרגומי מלים ממה שכתב בתרגומו כאן ובמקומות אחרים, כגון בהקדמה מפרש "למנצח על הנחילות" לשון חולי ומחלה, ובתרגומו ופירושו לתהלים כתב לשון חילוי מן ויחל משה. עוד שם בהקדמה "למנצח על הגתית" מפרש מן גת דרך ה', ואלו בתרגומו ופירושו לתהלים פירש שהוא מיוחד לזרע אתי הגתי לשיר בו. עוד שם בתחלת ההקדמה חלק מפירושו לכלי השיר שונה ממה שפירש בתרגומו לתורה ולתהלים, אמנם במקצתם שונה תרגומו בתורה מתרגומו בתהלים וישעיה וכבר ביררתי שנים אלה בהערותי לפירוש רס"ג על התורה. ערסנו רעננה, כתב שתרגומו "פראשנא ג'ץ" ואלו בתרגום לפנינו "וסרירנא ריאן". אני ישנה תרגם "רקאד" ואין דרכו של רס"ג בשאר ספריו להשתמש במלה זו לשינה אלא במלת "ניאם" וכך תרגם גם כאן, ורבים כיוצא באלה.